

Przegląd Religioznawczy 3(293)/2024

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

ANDY CHRISTIAN KÖRBER

Uniwersytet Łódzki

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Socjologii Kultury

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

e-mail: koerber.andy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9735-8505>

DOI: 10.34813/ptr3.2024.9

Medialny obraz Kościoła rzymskokatolickiego w czasie pandemii COVID-19

The media image of the Roman Catholic Church
during the COVID-19 pandemic

Abstract. Sociologists of religion, particularly in Poland, have thus far given limited attention to the role of modern media in analyzing the processes of the transformation of religion and religiosity. When such analyses were conducted, newer media were primarily perceived as novel venues for religious practices. Content analysis, if undertaken, typically relied on materials from traditional media, neglecting internet mechanisms such as algorithms. The objective of this article is to propose a research method that allows for a comprehensive analysis of the potential impact of media messages on religious transformations and religiosity in Polish society. The suggested methodological approaches may serve as inspiration for sociologists conducting research in both qualitative and quantitative paradigms. Alongside methodological proposals, I also present the results of a preliminary analysis of patterns of interpretation in the Polish media discourse surrounding three significant themes broadly related to religion, religiosity, and religious affiliations. Throughout this research process, the presence of all overarching patterns of interpretation was confirmed, with some individual frame packages undergoing modifications.

Keywords: framing analysis, new media, religious transformations, methodological approaches in the sociology of religion, media discourse

Jak wskazują współcześni badacze (np. Hall i Kołodziejska, 2021, s. 128–129), media w Polsce dotychczas analizowano w obszarze socjologii religii przede wszystkim jako alternatywną przestrzeń odbywania praktyk religijnych lub przekazywania komunikatów o charakterze religijnym (Sierocki, 2018). Badaniami obejmuje się jest jedynie dyskurs medialny – zwłaszcza mediów tradycyjnych – bez bliższego określenia roli przekazów religijnych w przemianach nastawień odbiorców odnośnie do religii, religijności i związków wyznaniowych (Hall i Kołodziejska, 2021, s. 131–133; Krzemiński, 2017; Leśniczak, 2023; Woroniecka, 2007; Zielińska, 2019). Natomiast w angielskojęzycznej literaturze przedmiotu istnieją prace chociażby poświęcone związkowi między częstotliwością uczestniczenia w celebracjach liturgicznych a doбором poszczególnych nadawców medialnych (Hoover, 1998 za; Thomson i in., 2019, s. 630).

Celem niniejszego tekstu jest sformułowanie propozycji zastosowania metody analizy dyskursu – jako teoretycznie uogólniającej – w badaniach na temat publicznej roli religii w Polsce. Implementacja tej propozycji może stanowić podstawę do dalszych badań empirycznych, mających na celu identyfikację, jacy odbiorcy są podatni na określone formy przekazu medialnego i jak odbiór danej treści warunkuje gotowość i skłonność do podejmowania lub niepodjęwania praktyk religijnych przez jednostki i związki wyznaniowe oraz ich nastawienie do religii i religijności.

Punktem wyjścia dla niniejszych rozważań są badania przeprowadzone przeze mnie w ramach przygotowania rozprawy doktorskiej poświęconej analizie medialnych obrazów związków wyznaniowych w dobie pandemii COVID-19 w Polsce i w Niemczech oraz ich społecznych konsekwencji. Część empiryczna pracy poświęcona została analizie 422 polskich i 168 niemieckich tekstów prasowych opublikowanych przez poczytne polskie i niemieckie tytuły prasowe lub portale informacyjne¹. Jako punkt wyjścia dla moich analiz nad późniejszymi polskimi materiałami wybrałem okres pandemii po to, by ustalić, na ile ten przełomowy czas doprowadził do radykalnych przemian w życiu społecznym. Ponadto chcę zwrócić uwagę na przyśpieszoną przemianę form przekazu medialnego ze względu na jego źródło (z tradycyjnych mediów na cyfrowe), a także na kluczową rolę, jaką odegrało środowisko dziennikarskie, dostarczając ludziom przeważnie rzetelnych informacji w czasie pandemii – tzw. zjawisko infodemii (Stępień-Kowalik, 2022).

¹ Analizą objęto następujące tytuły: OKO.press, Gazeta Wyborcza, WP, Fakt, TVN24, Polsat News, Onet, Rzeczpospolita, Tygodnik Powszechny, TVP Info, Do Rzeczy, Tygodnik Katolicki Niedziela, wPolityce, Nasz Dziennik, Neues Deutschland, taz, Der Spiegel, Frankfurter Rundschau, Tagesspiegel, Süddeutsche Zeitung, Welt, FAZ, Bild, Die Zeit, Focus, Junge Freiheit, Compact oraz Zuerst!

Media i socjologia religii

Aby uzasadnić podjęcie zaproponowanego tematu badań, pragnę w tej części tekstu nakreślić obecny stan wiedzy na temat współdziałania religii i mediów oraz przedstawić kilka uwag na temat współczesnych przemian w zakresie działalności mediów – zwłaszcza informacyjnych – w związku z postępem technologicznym. Wskażę również na konsekwencje tych procesów dla współczesnej socjologii religii. Jak zauważa Stewart M. Hoover, „traktowanie religii przez media można postrzegać jako rodzaj wskaźnika szerszej roli i statusu religii we współczesnym świecie” (1998, s. 12). To daje nadzieję na przydatność opisanych i już zrealizowanych przeze mnie badań odnoszących się do przemian religii i religijności.

Przegląd literatury dotyczącej relacji mediów i religii prowadzi do wniosku, iż uwaga badaczy koncentrowana jest głównie na roli tzw. nowych mediów w stwarzaniu możliwości uczestnictwa w celebracjach liturgicznych. Analizy tej kwestii zostały zintensyfikowane zwłaszcza w wyniku pandemii COVID-19 i związanych z nią ograniczeń (niemal) wszystkich form fizycznych zgromadzeń. Istotne stały się takie zagadnienia jak wykluczenie cyfrowe oraz medialno-technologiczne kompetencje członków związków wyznaniowych. Problematyką tą zajmowała się w Stanach Zjednoczonych m.in. jedna z międzynarodowych ekspertek w dziedzinie digitalizacji religii, Heidi A. Campbell (2023).

Na powstanie w wyniku pandemii nowych sposobów partycypacji w praktykach religijnych za pośrednictwem mediów oraz towarzyszące im ryzyko braku możliwości uczestnictwa osób bez odpowiednich kompetencji, by posługiwać się wymaganymi narzędziami, uwagę zwraca również Marta Kołodziejska (2022). Wartość pracy tej autorki polega zwłaszcza na tym, iż pokazuje ona, jak objawiają się różnice w traktowaniu przez władze dużych denominacji (zwłaszcza Kościoła rzymskokatolickiego) i kościołów mniejszościowych (takich jak Kościół Adwentystów Dnia Siódmego), jako że przymusowa digitalizacja stworzyła dla mniejszych związków wyznaniowych większe możliwości zaistnienia w sferze publicznej np. za pomocą mediów społecznościowych (Kołodziejska, 2022).

Na takiego rodzaju przemiany sfery publicznej i istotne różnice m.in. w wyniku digitalizacji i platformizacji wskazuje m.in. Mark Eisenegger (2021, s. 18), który uzupełnia pierwotną koncepcję Jürgena Habermasa (2007) przeobrażeń sfery publicznej. Po opisanym przez Habermasa (2007, s. 339–360) powstaniu mieszczańsko-obywatelskiej sfery publicznej, której medium nadrzędnym była oparta na krytycznym dyskursie prasa, a następnie jej przekształceniu w zdominowaną przez media masowe sferę publiczną opartą na regułach eko-

nomicznych i pasywnej konsumpcji, następuje trzecie, cyfrowe przeobrażenie sfery publicznej, czyli przejście do sfery publicznej opartej na komunikacji zapośredniczonej zwłaszcza przez otwarte potencjalnie dla każdego media społecznościowe i portale internetowe (Eisenegger, 2021, s. 18). Ów trzeci typ sfery publicznej zakłada istnienie: (a) kilku w dużej mierze profesjonalnych nadawców z dużym zasięgiem i szerokim gronem odbiorców oraz (b) wielkiej liczby często amatorskich nadawców – takich jak przeciętni użytkownicy mediów społecznościowych – mających przeważnie znikomy zasięg.

Nota metodologiczna

Badania, które stanowią podstawę przedstawionych tu analiz zostały przeprowadzone za pomocą opisanej poniżej syntetycznej analizy ramowania materiałów medialnych pochodzących z trzech okresów i dotyczących trzech tematów:

- | | | |
|---|-----------------------|-----------------------|
| 1. <i>pandemia COVID-19:</i> | 01.10.2020–30.09.2021 | (N = 412) |
| 2. <i>wizyty duszpasterskie:</i> | 01.12.2022–31.01.2023 | (N = 25) |
| 3. <i>spór o wiedzę św. Jana Pawła II nt. nadużyć seksualnych w Kościele rzymskokatolickim:</i> | 24.03.2023–03.04.2023 | (N = 17) ² |

Ograniczeniem prezentowanych wyników badań empirycznych i ich analizy jest dysproporcja liczby tekstów medialnych zależnie od ich tematyki. Kilkaset spośród objętych analizą tekstów pochodzi z okresu pandemii, podczas gdy tylko kilkadziesiąt datuje się na dwa późniejsze okresy. Zwłaszcza materiały z trzeciego okresu, a więc kontrowersje na temat (nie)wiedzy Jana Pawła II na temat przestępstw seksualnych popełnionych przez podlegających mu duchownych należy traktować jako wstępne. Spór ten z różną intensywnością nadal się toczy i – co więcej – stanowi część szerszego wątku debaty publicznej, tym samym wymaga dalszych analiz. Dodatkowe analizy służą tu jedynie jako ilustracja i uzasadnienie zaproponowanej koncepcji badawczej wokół rekonstrukcji obecnych w tekstach medialnych ram i jej użyteczności w badaniach przemian religijności. Definiowanie, rekonstrukcja i ustalanie elementów składowych tzw. ram uniwersalnych jest niekończącym się procesem. Dlatego również zestawienie kategorii cechujących poszczególne ramy ma jedynie charakter tymczasowy i tym samym jest zawsze niepełne. Niemniej wraz z włączaniem do analizy nowych materiałów i wątków tematycznych, rekonstruowane mogą być kolejne kategorie istotne dla danego schematu interpretacji. Obecność chociażby części tych samych ram w różnych okresach i w różnych zakresach tematycznych

² Moduł ten zawiera jedynie część źródeł, ale reprezentuje całą różnorodność światopoglądową w polskich mass mediach.

świadczy natomiast o ich ciągłości w dyskursie polskim wokół roli religii, religijności i związków wyznaniowych we współczesnym społeczeństwie polskim.

Należy zauważyć, że – jak podkreślają m.in. Jörg Matthes (2014b, s. 22) lub Robert M. Entman i in. (2009, s. 175) – nie może być mowy o jednolitym zapleczu teoretycznym analizy ramowania. Z biegiem czasu powstało wiele prac przy użyciu tej metody, jednak mają one coraz mniej wspólnego z pierwotnym podejściem badawczym. Stąd, pojęcie „analiza ramowania” definiować można jako „syntetyczne określenie dla niejednorodnego kierunku badawczego, łączącego inspiracje teoretyczne medioznawstwa, politologii i socjologii” (Franczak, 2017, s. 145). Matthes (2014b, s. 22) twierdzi w tym kontekście nawet, że jedynym elementem, który łączy wszystkie badania ramowania jest metaforyczna nazwa rama, którą można definiować jako „główne idee organizacyjne, które zapewniają spójność określonej zestawowi elementów koncepcyjnych” (Ferree i in., 2002, s. 105). Ramowanie natomiast „jest tym procesem, który ma na celu podkreślenie, czyli uwidocznienie pewnych aspektów, przy czym inne są usuwane z centrum uwagi” (Scheufele, 2003, s. 46).

Przeprowadzając analizę, cały materiał kodowałem zgodnie z zasadami teorii ugruntowanej, tj. za pomocą kodowania otwartego, osiowego i selektywnego (van Gorp, 2010, s. 93). Narzędziem zastosowanym w fazie kodowania selektywnego, pozwalającym również na rzetelne zestawienie zrekonstruowanych ram, jest macierz ramowa (*frame matrix*), czyli tabela zawierająca kolumny porządkujące zastosowane w analizowanych tekstach środki wyrazu, sugerujące, jak należy myśleć o danej sprawie (*framing devices*). Są nimi także chwytliwe hasła i metafory oraz środki wyrazu zawierające rekomendacje, jak powinno się postępować z daną kwestią (*reasoning devices*): definicje, przyczyny, konsekwencje, oceny moralne oraz rozwiązania (Franczak, 2017, s. 167–168; van Gorp, 2010, s. 96–97).

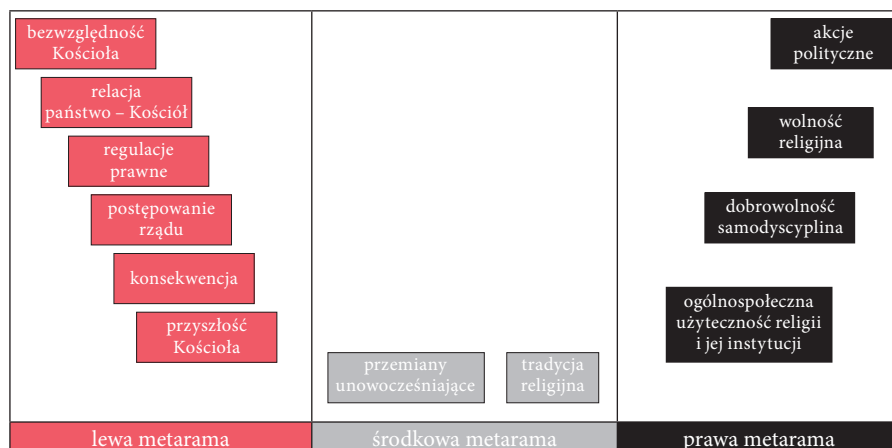
Warunkowanie przemian religii i religijności przez media informacyjne – propozycja metodologii badań

Omawiane badania własne stanowią punkt wyjścia dla diagnozy całokształtu dyskursu medialnego na temat uwarunkowań religii, religijności i społecznej percepcji poszczególnych związków wyznaniowych pod wpływem przekazów mediów informacyjnych. Kluczowe są w tym kontekście kategorie nadrzędne – metaramy oraz ramy uniwersalne. Metaramy to zbiory schematów interpretacji szerzących podobną interpretację podjętego zagadnienia i spełniających w danym dyskursie tę samą funkcję. Ramy uniwersalne to uogólnione ramy,

które zostały zrekonstruowane podczas kodowania, zgodnie z zasadami teorii ugruntowanej i ogólnymi założeniami analizy ramowania materiałów medialnych na różne tematy przynależące do danego kompleksu tematycznego. W tym przypadku owym kompleksem jest obraz związków wyznaniowych i roli religii publicznej w demokratycznym społeczeństwie.

Przechodząc do ustaleń empirycznych warto zauważyć, iż dyskurs wokół każdego z omawianych w tym tekście zagadnień wykorzystywanych przy rekonstrukcji ram uniwersalnych ma podobne cechy, zwłaszcza gdy wyłącz się z analizy wątki poruszane w trakcie pandemii. Celem lepszej ilustracji i rzetelniejszej charakteryzacji poszczególnych ram uniwersalnych, na rysunku 1 przedstawiono tzw. mapę ramową, która prezentuje krajobraz ramowy w całości.

Rysunek 1. Krajobraz ramowy



Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Dalsza część tekstu będzie poświęcona opisowi poszczególnych zrekonstruowanych ram i ich genezy w kontekście trzech poddanych analizie okresów. Dla zachowania rzetelności i przejrzystości wywodu charakterystyka poszczególnych ram będzie miała charakter syntetyczny.

Przed analizą poszczególnych schematów interpretacji konieczne jest dokonanie przeglądu tzw. metaram. We wszystkich z objętych analizą okresów ustaliłem obecność trzech nadrzędnych schematów interpretacji: dwóch tendencyjnych i jednego umiarkowanego. Pierwsza z tendencyjnych metaram to lewy i krytyczny wobec kleru, nadrzędny schemat interpretacji, który cechuje w pierwszym rzędzie przekonanie, iż należy instytucje religijne i świeckie traktować bezwarunkowo w ten sam sposób. Innymi słowy, żadne związki wy-

znaniowe nie powinny być traktowane w sposób uprzywilejowany. W trakcie pandemii COVID-19 ówczesna krytyka wyrażona w tym kontekście odnosiła się głównie do odstąpienia przez rząd Zjednoczonej Prawicy od zamknięcia świątyń, ale także do jego przychylności wobec Kościoła rzymskokatolickiego przy innych decyzjach politycznych, np. na temat majątku Kościoła lub walki z przestępczością w obrębie tej instytucji religijnej. Całkowita wolność i niezależność religii oraz związków wyznaniowych od jurysdykcji państwa świeckiego nie jest więc według wykładni tej metaramy nadrzędną wartością. Prawa i przychylna wobec kleru metarama akcentuje społeczne znaczenie religii, zwłaszcza w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami żywiołowymi i społecznymi (takich, jak ogólnoswiatowa pandemia), oraz postrzeganiu religii jako gwarancji jedności i trwałości narodu, co uzasadnia przywileje dla religii i związków wyznaniowych we współczesnym społeczeństwie polskim. W tym ujęciu całkowita wolność i niezależność religii i związków wyznaniowych od władzy jurysdykcyjnej państwa świeckiego stanowi nadrzędną wartość. Umieszczona na środku diagramu, umiarkowana i neutralna wobec kleru i rządu Zjednoczonej Prawicy metarama podkreśla znaczenie religii i związków wyznaniowych dla współczesnego społeczeństwa polskiego zwłaszcza w emocjonalnie trudnych i wymagających okresach, jednak takie samo znaczenie przypisuje dobru nieeligijskich i przestrzeganiu prawa świeckiego. Wolność religijna może być zatem ograniczana, choć jedynie w niezbędnym zakresie i tylko w wyjątkowych sytuacjach zagrażających dobru, życiu i zdrowiu ogółu.

Pierwszej spośród zrekonstruowanych ram przynależących do lewej metaramy nadałem nazwę *bezwzględność Kościoła*. Należy przy tym zaznaczyć, że ta etykieta powstała w trakcie analizy materiałów pochodzących z okresu pandemii COVID-19 i nie wymagała modyfikacji w świetle dalszych analiz. We wszystkich z badanych okresów akcentowano za pomocą tego schematu interpretacji, iż Kościół rzymskokatolicki dąży tylko do realizacji własnych interesów – zwłaszcza finansowych, bez względu na bezpieczeństwo, zdrowie i sytuację finansową swoich wiernych lub krzywdę doświadczoną przez najsłabszych. Argumentacja sprowadza się tu w głównej mierze do postulatu, by przestać traktować Kościół rzymskokatolicki w sposób uprzywilejowany i stosować wobec niego te same środki (w tym prawne) jak wobec innych instytucji i przedsiębiorstw.

Druga rama – *relacja państwo–Kościół* – ściśle łączy się z postulatem, iż rozdział państwa od Kościoła rzymskokatolickiego jest w Polsce jedynie teoretyczny, co stanowi *de facto* zarzut, że Polska jest w rzeczywistości państwem wyznaniowym. Sugeruje się bowiem, że „nie ma *de iure* reguły religii oficjalnej, natomiast w praktyce określona religia/konfesja zyskuje status uprzywilejowany” (Burgoński, 2014, s. 223). Jako przejaw tego stanowiska traktowany

jest m.in. brak zdecydowanej reakcji państwa na akty naruszania lub łamania obostrzeń sanitarnych w świątyniach lubw ściganiu przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych. Proponowane rozwiązanie tej sytuacji to wprowadzenie i przestrzeganie rzeczywistego rozdziału państwa świeckiego i związków wyznaniowych.

Regulacje prawne natomiast to rama, która mimo uniwersalnej nazwy została wykorzystana jedynie w związku z pandemią COVID-19, by zaakcentować luki prawne w restrykcjach pandemicznych, które Kościół rzymskokatolicki mógł wykorzystać, by mimo zagrożenia epidemiologicznego organizować celebracje liturgiczne przy stacjonarnym udziale wiernych. Sugerowane wyjście z tej sytuacji polega tu na stworzeniu powszechnych regulacji prawnych, których nikt nie mógłby obejść. Mimo nieobecności tej ramy w dwóch ostatnich fazach omawianego badania, taka interpretacja może się pojawiać również w innych kontekstach tematycznych.

Bezpośrednią krytykę wobec rządu Zjednoczonej Prawicy wyrażano za pomocą ramy postępowanie rządu. Twierdzono, że rząd ten ma problemy z radzeniem sobie z zarządzaniem kryzysem i podejmowaniem odpowiednich decyzji. Wyjściem z problematycznej sytuacji – która w czasach pandemii dotyczyła zdrowia całego społeczeństwa polskiego, a w innych kontekstach tematycznych również zagadnień takich, jak praworządność i zachowanie zasad demokracji – byłoby racjonalne postępowanie rządu Zjednoczonej Prawicy w oparciu o rady ekspertów w danej dziedzinie. Jak w przypadku poprzedniej ramy, również ten schemat interpretacji, choć zrekonstruowany został jedynie w czasie pandemii COVID-19, może powracać przy innego rodzaju kryzysach.

Rama *konsekwencja* funkcjonuje w analizowanym dyskursie jako akcentowanie zagrożenia dla dobra ogółu, wynikającego z uprzywilejowanego traktowania religii i związków wyznaniowych, zwłaszcza Kościoła rzymskokatolickiego. W trakcie pandemii COVID-19 wiązało się ono z postulatem, iż w celu zahamowania procesu rozszerzenia się zakażeń koronawirusem należy być dla dobra ogółu konsekwentnym i zakazać wszelkich zgromadzeń, również tych o charakterze religijnym. Podobne postulaty formułowano odnośnie do zapisów konkordatu, zabraniających np. śledztwa policji w strukturach Kościoła rzymskokatolickiego. Pojawiały się one również w przekazach medialnych na temat przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych, jednak w obrębie debaty o Janie Pawle II dotyczyły jedynie postulatu, że transparentność i sprawiedliwość są ważniejsze niż ochrona pamięci osoby papieża. Ponadto w kontekście przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych pozytywnie oceniano czwartą władzę, czyli media, w tym zwłaszcza pracę dziennikarzy śledczych, którzy uświadomili opinii publicznej skalę zjawiska i starali się doprowadzić do wymierzenia sprawiedliwości.

Za pomocą ramy *przyszłość Kościoła jako powód specyficznego i odbieranego jako egoistyczne postępowania Kościoła rzymskokatolickiego* wskazywano dążenie jego władz do wpływów i profitów ekonomicznych, które ta instytucja obawia się utracić. Według linii argumentacyjnej tego schematu interpretacyjnego hierarchowie odmawiali rezygnacji ze stacjonarnych celebracji liturgicznych w trakcie poważnego zagrożenia epidemiologicznego. Z tego samego powodu nie kooperują z innymi podmiotami w wyjaśnianiu skandali i dysfunkcji w Kościele rzymskokatolickim. Schemat ten przepowiada Kościołowi rzymskokatolickiemu negatywną przyszłość, prezentując dowody na istnienie tendencji do odkościelnienia i tym samym na trafność tezy sekularyzacyjnej.

Przesuwając się w prawo na załączonej powyżej mapie ram, odnajdujemy pierwszą ramę środkowej metaramy, która nosi nazwę *przemiany unowocześniające* i do tej pory została zrekonstruowana jedynie w związku z relacjonowaniem pandemii COVID-19. W tym okresie kierowała uwagę odbiorców na możliwe i spowodowane pandemią przemiany i pomniejsze modyfikacje obyczajowości religijnej, takie jak święcenie pokarmów w domu. W późniejszych okresach rama ta mogłaby również być zastosowana np. przy proponowaniu konstruktywnych zmian w postępowaniu wobec dysfunkcji w Kościele rzymskokatolickim i w ich wyjaśnianiu. Należy dodatkowo podkreślić, że za pomocą tego schematu interpretacji przedstawiano konstruktywne rozwiązania na rzecz pogodzenia religii i społeczeństwa liberalno-demokratycznego.

Tradycja religijna jest ramą, której główne zadanie polega na łagodzeniu napięć występujących w całym dyskursie i zwiększeniu wzajemnego zrozumienia niereligijnych i religijnych obywateli. Głównym jej celem jest promowanie równoważności wartości religijnych i sekularnych oraz promowanie wzajemnego rozumienia podmiotów religijnych i świeckich. Takie podejście jest zgodne z koncepcją tolerancji pluralistycznych społeczeństw liberalnych, według której – zdaniem Jürgena Habermasa (2012, s. 100–101) – w życiu publicznym nie tylko osoby wierzące muszą szanować niewiarę i potrzeby osób niereligijnych, ale również osoby niereligijne muszą szanować wiarę i potrzeby duchowe osób religijnych.

Ramę, którą w pierwotnej analizie przeprowadzonej na podstawie tekstów medialnych pochodzących z okresu pandemii COVID-19 nazwałem *troska o innych*, wymagała w dwóch kolejnych okresach objętych badaniem przemianowania na *ogólnospołeczna użyteczność religii i jej instytucji*. W świetle całości dotychczas przeanalizowanego materiału okazało się, że za pomocą tego schematu interpretacji akcentuje się pomocowe i dające nadzieję oddziaływanie religii na znaczną część społeczeństwa polskiego. W dobie pandemii wspominano w tym kontekście o wsparciu duchowym i koordynacji akcji wolontariuszy, chociażby robiących zakupy dla osób objętych kwarantanną

lub izolacją. W późniejszym czasie za pomocą tej ramy akcentowano również, że nauka i działalność, zwłaszcza Kościoła rzymskokatolickiego, zapewnia w znaczącym stopniu spójność wspólnoty narodowej poprzez komunikowanie i strzeżenie podstawowego zasobu wartości, które łączą ludzi ze sobą.

Również druga rama prawej metaramy – *przepisy sanitarne* – wymagała zmiany nazwy i funkcjonuje jako rama uniwersalna pod etykietą *dobrowolność i samodyscyplina*. Wyróżniona w niej została zasada dobrowolności i brak przymusu partycypacji w jakimkolwiek wydarzeniu zorganizowanym przez związki wyznaniowe, zwłaszcza przez Kościół rzymskokatolicki. Ten rodzaj argumentacji był obecny w czasie pandemicznym w trakcie debat o zamknięciu kościołów, kiedy podkreślano, że ci, którzy obawiają się zakażenia podczas wizyty w kościele (m.in. ze względu na obowiązujące w tym czasie dyspensy), nie muszą brać bezpośredniego udziału w celebracjach liturgicznych w świątyni. Nadto, w kwestii wizyt duszpasterskich podnoszono, że wierni mogą przekazać odwiedzającemu ich duchownemu ofiarę pieniężną w dowolnej wysokości lub w ogóle tego nie zrobić.

Kolejna rama – *wolność religijna* – jest natomiast schematem interpretacji, za pomocą którego akcentuje się: (a) nadrzędne znaczenie potrzeb duchowych i ich zaspokojenie, zwłaszcza w obliczu choroby i śmierci, oraz (b) gwarantowaną przez przepisy prawne wolność religijną i ochronę prawną, którą cieszą się związki wyznaniowe i ich członkowie. Zwłaszcza w trakcie pandemii przywoływano regularnie przepisy konstytucji i konkordatu, by klasyfikować obowiązujące lub zaplanowane państwowe restrykcje wobec zgromadzeń o charakterze religijnym jako nielegalne. W tym schemacie interpretacji wypuklano również to, że niedopuszczalna jest obraza uczuć religijnych poprzez dyskredytację osób uważanych za święte.

Za pomocą ostatniej ramy z prawej metaramy – *akcje polityczne* – sugerowano, że skrajna lewica i inni przeciwnicy Kościoła rzymskokatolickiego postanowili go zwalczać w dobie pandemii za pomocą obostrzeń mających rzekomo hamować transmisję wirusa, a w późniejszych okresach za pomocą różnego rodzaju oskarżeń, których, zdaniem zwolenników tej linii argumentacyjnej, nie da się jednoznacznie obalić ani potwierdzić. Wobec tych ataków katolicy nie mogą dać się zastraszyć. Przeciwnie, muszą się jednoczyć i przeciwstawiać się wrogim działaniom politycznym. To przekonanie, choć było obecne w trakcie pandemii, wydaje się jeszcze silniejsze w kontekście obrony dobrego imienia Jana Pawła II.

Przedstawione analizy traktować można jako wstęp do dalszych czynności badawczych, które miałyby na celu uzyskanie pełniejszego obrazu roli przekazów medialnych w kształtowaniu przemian postaw religijnych Polaków.

Kolejnym krokiem po diagnozie krajobrazu ramowego byłoby opracowanie narzędzia badawczego do badania opinii pojedynczych odbiorców na temat treści obecnych w dyskursie medialnym. Zyskalibyśmy dzięki temu możliwość rekonstrukcji związków pomiędzy komunikatami publicznymi – pojmowanymi m.in. przez Leslie Baxter i Earla Babbiego (2010, s. 233) jako przekazy przeznaczone dla dużej grupy – i prywatnymi, przeznaczonymi dla jednostki lub wąskiego grona odbiorców. W kontekście omawianego podejścia badawczego za publiczne przekazy uznaję komunikaty medialne, za prywatne zaś – rozmowy i wymiany wiadomości pisemnych w gronie rodziny lub znajomych w ramach bezpośrednich, niepublicznych interakcji. Ogólnie rzecz biorąc, taki sposób postępowania badawczego dałby możliwość porównania ram medialnych, czyli schematów interpretacji, które „przedstawia się odbiorcom do interpretacji i oceny rzeczywistości prezentowanej przez media” (Haußecker i in., 2014, s. 166) i ram odbiorców, którymi są schematy interpretacji tworzone przez odbiorców na podstawie wybieranych przez siebie informacji pozyskanych z przekazów medialnych (Matthes, 2014a, s. 18).

Tak jak we wspomnianym pierwotnym badaniu, opartym na dwupoziomowej analizie ramowania, składającej się zarówno z części jakościowej, jak i ilościowej, korzystne wydaje się zastosowanie metod mieszanych. Metody jakościowe pozwalają na lepsze badanie indywidualnych i subiektywnych uczuć religijnych oraz percepcji przekazów medialnych. Metody ilościowe umożliwiają natomiast standaryzację zebranych danych empirycznych, a nadto są w późniejszej analizie bardziej kompatybilne z danymi z dużych badań sondażowych.

W proponowanych przyszłych badaniach kategorie, które opisują poszczególne ramy, mogłyby być wykorzystane w liście dyspozycji przy wywiadzie swobodnym bądź też – gdy wykorzystana będzie metoda ilościowa – jako pytanie w ankiecie. Fragment ankiety dotyczący jednej z kategorii ramy *bezwzględność Kościoła* mógłby wyglądać jak na rysunku 2.

Spis kategorii wykorzystany może być również jako składnik listy dyspozycji użytej podczas wywiadów, które stałyby się wówczas wywiadami częściowo ustrukturyzowanymi (Gudkova, 2012, s. 114). Kombinacja metod jakościowych i ilościowych polegać mogłaby w tej części badania również na zadawaniu standaryzowanych pytań (jak w powyższym przykładzie), po których pojawiałaby się otwarta formuła jako element stymulujący badanego do dłuższej wypowiedzi, np. w oparciu o konsumowane przez niego treści medialne. Taki sposób postępowania badawczego umożliwiłby integrację pozyskanych (ilościowych) danych w ich zestawy dla wielkich badań sondażowych takich jak Światowy Sondaż Wartości. Stwarzałby on możliwość badania zarówno określonych, relatywnie wąskich obszarów tematycznych (np. częstotliwość

Rysunek 2. Wycinek przykładowej ankiety
lub wywiadu (częściowo) ustrukturyzowanego

Czy zgadza się Pan/i ze stwierdzeniem, że duchowni rzymskokatoliccy są obojętni na potrzeby wiernych?

☐ Tak

☐ Nie

Proszę uzasadnić swój wybór: _____

Czy dostrzega Pan/i niespójność działań duchownych rzymskokatolickich z przykazami wiary?

☐ Tak

☐ Nie

Proszę uzasadnić swój wybór: _____

Źródło: opracowanie własne.

udziału w celebracjach liturgicznych), jak i znacznie szerszych – w ramach większych badań panelowych. Wykorzystanie jakościowych metod może się zaś przyczynić do głębszego poznania motywów i reakcji badanych na przekazy medialne oraz pozwolić badaczowi na rekonstrukcję ram odbiorców i powiązanie ich z ustaleniami ilościowymi. To daje z kolei nadzieję na ustalenie korelacji między nastawieniem do poszczególnych schematów interpretacji a nawykami religijnymi i ich przemianami z biegiem czasu.

Podsumowując przedstawiony plan badań, należy zauważyć, iż przeprowadzana za pomocą analizy ramowania analiza dyskursu wokół religii, religijności i postępowania związków wyznaniowych, pogłębiona o analizę społecznych konsekwencji tych działań dla przemian religii i religijności za pomocą dodatkowych badań empirycznych (np. wywiadów lub sondaży), mogłaby wypełnić lukę w obrębie współczesnej socjologii religii. Jednocześnie dałaby szansę na dokładniejsze i trafniejsze przewidywanie kierunku przemian religii i religijności zachodzących w społeczeństwie polskim. Rekonstrukcja ram uniwersalnych połączona z rzetelnym badaniem ich społecznych konsekwencji ułatwiałaby także monitorowanie przemian dyskursu. Możliwe byłoby bowiem posługiwanie się w tym zakresie dedukcyjnymi metodami analizy ramowania, z zastosowaniem oprogramowania komputerowego pozwalającego na detekcję ram w materiałach wielojęzycznych (Guo i in., 2023).

Zakończenie

Głównym celem niniejszego tekstu było sformułowanie propozycji metody analizy dyskursu medialnego wokół religii, religijności i zachowań związków wyznaniowych. W toku przytoczonych badań empirycznych potwierdzono obecność trzech metaram (dwóch tendencyjnych i jednej umiarkowanej) we wszystkich trzech okresach objętych analizą. Świadczy to o stałej obecności poszczególnych schematów interpretacji, dotyczących zinstytucjonalizowanej religii i pokrewnych zjawisk.

Na podstawie tych ustaleń przedstawiono propozycję wykorzystania metod mieszanych w badaniach terenowych, koncentrujących uwagę na społecznych konsekwencjach komunikowanych relacji medialnych dla postaw ich odbiorców względem religii, religijności i poszczególnych związków wyznaniowych.

Propozycje te mogą stanowić impuls dla intensywniejszych badań roli mediów informacyjnych w procesie kreowania wizerunku religii i poszczególnych związków wyznaniowych, a także wpływu, jaki dyskurs medialny wywiera na przemiany religijności i kształtowanie sporów na tle religijnym.

Literatura

- Baxter, L. A., Babbie, E. R. (2010). *The Basics of Communication Research*. Wadsworth/Cengage Learning.
- Burgoński, P. (2014). Modele relacji między religią i polityką. W: P. Burgoński, M. Gierycz (red.), *Religia i polityka. Zarys problematyki* (s. 216–239). Instytut Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Dom Wydawniczy Elipsa.
- Campbell, H. A. (2023). When Churches Discovered the Digital Divide: Overcoming Technological Inaccessibility, Hesitancy & Digital Reluctance During the Covid-19 Pandemic. *Ecclesial Practices*, 10(1), 36–61. <https://doi.org/10.1163/22144417-bja10046>
- Eisenegger, M. (2021). Dritter Strukturwandel der Öffentlichkeit. W: M. Eisenegger, M. Prinzing, P. Ettinger, R. Blum (red.), *Digitaler Strukturwandel der Öffentlichkeit* (s. 18–39). Springer Fachmedien Wiesbaden. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-32133-8>
- Entman, R. M., Matthes, J., Pellicano, L. (2009). Nature, sources, and effects of news framing. W: K. Wahl-Jorgensen, T. Hanitzsch (red.), *The handbook of journalism studies* (s. 175–190). Routledge.
- Ferree, M. M., Gamson, W. A., Gerhards, J., Rucht, D. (2002). *Shaping abortion discourse*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511613685>
- Franczak, K. (2017). Analiza ramowania. W: M. Czyżewski, T. Piekot, J. Stachowiak, M. Otrocki (red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* (s. 145–173). Wydawnictwo Akademickie Sedno.

- Gorp, B. van (2010). Strategies to Take Subjectivity out of Framing Analysis. W: P. D'Angelo, J. A. Kuypers (Eds.), *Doing news framing analysis. Empirical and theoretical perspectives* (s. 84–109). Routledge.
- Gudkova, S. (2012). Wywiad w badaniach jakościowych. W: D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe* (s. 111–129). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Guo, L., Su, C., Paik, S., Bhatia, V., Akavoor, V. P., Gao, G., Betke, M., Wijaya, D. (2023). Proposing an open-sourced tool for computational framing analysis of multilingual data. *Digital Journalism*, 11(2), 276–297. <https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2031241>
- Habermas, J. (2007). *Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej*. Tłum. W. Lipnik, M. Łukasiewicz. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Habermas, J. (2012). *Między naturalizmem a religią: rozprawy filozoficzne*. Tłum. M. Pańków. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hall, D., Kołodziejska, M. (2021). COVID-19 Pandemic, Mediatization and the Polish Sociology of Religion. *Polish Sociological Review*, 213(1), 123–138.
- Haußecker, N., Jirschitzka, J., Frindte, W. (2014). Framing in der Terrorismusberichterstattung in Fernsehnachrichten. W: F. Marcinkowski (red.), *Framing als politischer Prozess* (s. 163–176). Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783845246024-163>
- Hoover, S. M. (1998). *Religion in the News: Faith and Journalism in American Public Discourse*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781483328447>
- Kołodziejska, M. (2022). What can the COVID-19 pandemic tell us about the connection between media and religion? The case of the Seventh-Day Adventist Church in Poland. *Zeitschrift für Religion. Gesellschaft und Politik*, 6(1), 27–41. <https://doi.org/10.1007/s41682-021-00091-z>
- Krzemiński, I. (2017). Radio Maryja and Fr. Rydzyk as a creator of the National-Catholic ideology. W: S. P. Ramet, I. Borowik (red.), *Religion, politics, and values in Poland* (s. 85–112). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/978-1-137-43751-8_5
- Leśniczak, R. (2023). Wartości polityczne w komunikowaniu polskich biskupów w kontekście kryzysu migracyjnego na granicy Białorusi z Unią Europejską. W: A. Barańska-Szmitko, A. Filipczak-Białkowska (red.), *Teorie i praktyki komunikacji* (tom 2, s. 605–616). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-181-4.37>
- Matthes, J. (2014a). *Framing*. Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783845260259>
- Matthes, J. (2014b). Zum Gehalt der Framing-Forschung: Eine kritische Bestandsaufnahme. W: F. Marcinkowski (red.), *Framing als politischer Prozess* (s. 17–28). Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783845246024-15>
- Scheufele, B. T. (2003). *Frames – Framing – Framing-Effekte*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-86656-1>
- Sierocki, R. (2018). *Praktykowanie religii w nowych mediach: Katolicka przestrzeń Facebooka*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Stępień-Kowalik, K. (2022). Rola dziennikarstwa w kształtowaniu newsów oraz kreowaniu obrazu COVID-19 w środkach masowego przekazu na wybranych przykładach. W: P. Czarnek-Wnuk, Z. Nacewska, R. Wyrębski (red.), *Zjawiska propagandy i manipulacji w prasie, telewizji, radiu i Internecie* (s. 61–73). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Thomson, R. A., Park, J. Z., Kendall, D. (2019). Religious conservatives and TV News: Are they more likely to be religiously offended? *Social Problems*, 66(4), 626–644. <https://doi.org/10.1093/socpro/spy024>
- Woroniecka, G. (2007). Medialne obrazy religii a globalizacja kulturowa. W: M. Libiszowska-Żółtkowska (red.), *Religia i religijność w warunkach globalizacji* (s. 394–403). Nomos.
- Zielińska, K. (2019). W poszukiwaniu inspiracji badawczych: religia w sferze publicznej w perspektywie teorii dyskursu. *Studia Socjologiczne*, 2, 179–204.